

Çolak, F. N. (2024). Marksist düşüncede “kadın” imgesi: Aydınlik Dergisi örneği (1921-1925). *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 47-66.

MARKSİST DÜŞÜNCEDE “KADIN” İMGESİ: AYDINLIK DERGİSİ ÖRNEĞİ (1921-1925)

Fatma Nesibe ÇOLAK*

Öz: Erkekler tarafından ezilen, sömürülen, dezavantajlı, eşitsiz ve ikincil konumuyla birlikte Sanayi Devrimi, kadınların emek piyasasındaki yerini de etkilemiştir. Bir nevi mülkiyetin değişimi kadının konumu, aile kurumu ve onun ilişkileri üzerinde bir etkiye sebep olmuştur. Marx ve Engels kadının konumunu mülkiyetin değişmesiyle birlikte ele aldığı için cinsiyet ilişkileri üzerinden değil, üretim ilişkileriyle değerlendirmiştir. Kadınların ezilmesi, üretim ilişkileriyle bağlantılı olarak ele alındığı için çözüm de sosyalist toplumun kurulmasında bulunur. Marx ve Engels’i takip eden mahdumları arasında yer alan Lenin, hem kadın düşüncesinde seleflerini takip etmiş hem de kendi düşüncelerini pratikte uygulayabileceği bir alan yaratabilmiştir. Sosyalist feminist olarak adlandırabileceğimiz Rosa Luxemburg ve Clara Zetkin, Marx ve Engels’i fikren takip ettiği gibi Lenin’le de bu hususta dirsek teması kurmuştur. Bunlar, kadınların kurtuluşunu sosyalizmde bulmalarının yanı sıra liberal kadın hareketlerine karşı çıkmaları yönüyle kendi öncüllerinden ayrılırlar. Aydınlik dergisi hareketi, aydınlara hitap etmek üzere yola çıkan sosyalist bir dergi olmasıyla birlikte fikri çizgisi itibarıyla Marx, Engels ve Lenin üçlüsünü takip etmesinin yanı sıra Spartakist hareketiyle de yakın temas kurmuştur. Bu çalışmada Aydınlik dergisi hareketinin kadın imgesine bakışını inşa etmede ve anlamlandırmada bu Marksist yaklaşımların ne tür katkıların olduğu ve ayrışma noktalarının olup olmadığı sorunsalı üzerinden hareket edilmiştir. Bu bağlamda Aydınlik dergisinin kadın imgesine bakış açısı, kadının konumu ve toplumdaki sınıflandırılması kategorize edilerek etkilendikleri bahsi geçen Marksist kuramcılar üzerinden incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Aydınlik Dergisi, marksizm, kadın, proleter kadın, burjuva kadın*

THE IMAGE OF “WOMAN” IN MARXIST THOUGHT: THE EXAMPLE OF THE JOURNAL OF AYDINLIK (1921-1925)

Abstract: The Industrial Revolution affected the role of women oppressed and exploited by men and having a disadvantaged, unequal, and secondary status in the labor market. In a way, the change of property had an impact on the position of woman in the family institution and male-female relationships. Marx and Engels evaluated the position of woman not over gender relations but in production relations. Since the oppression of women is considered in connection with the relations of production, the solution is found in the establishment of a socialist society. Lenin, who was a supporter of Marx and Engels's ideology, both followed his predecessors in his woman's idea and also managed to create a field in which he could conduct his own opinions. Rosa Luxemburg and Clara Zetkin, who we can be named socialist feminists, pursued Marx and Engels intellectually and made contacts with Lenin as well on this subject. Rosa Luxemburg and Clara Zetkin differs from their pioneers because they acquiesce to liberal woman's movements in addition to finding liberty of women in socialism.

* Doktora Öğrencisi, Kocaeli Üniversitesi, fnesibecolak@gmail.com

 ORCID ID: 0000-0003-0009-9832

The Journal of Aydınlık movement has made close contact with the Spartacist movement as well as following Marx, Engels, and Lenin trio as their representation of ideas besides being a socialist magazine, which aims to address intellectuals. In this study examined the contributions made by these Marxist approaches and explored whether there are differences of opinion in establishing and interpreting The Journal of Aydınlık Movement's perspective on the female image. In this regard, the perspective of The Journal of Aydınlık on the image of woman, the position of woman, and the classification of woman in society were categorized and examined through the mentioned Marxist theorists.

Keywords: *The Journal of Aydınlık, marxism, the woman, proletariat woman, bourgeois women*

Marksizm, özel mülkiyetin ortaya çıkışıyla beraber doğan sınıflı toplum yapısını üretim araçlarına sahip olanlar ve üretim araçlarına sahip olmayanlar olmak üzere ikiye ayırmıştır. Liberalizm ve kapitalizmin yarattığı emek sömürsünü önlemek maksadıyla üretim araçlarını özel mülkiyetten kamu mülkiyetine devretmesini amaçlamaktadır. İnsanın özgürleşmesini bir nevi emeğin özgürleşmesine bağlamaktadır. Bir başka deyişle Marksist kuramda özel mülkiyetin, emeğin alınır satılır iktisadi kategori haline getirilen durumu emeğin sahibine teslim edilir.

Marksist kuramda kadının ezilmesi de özel mülkiyete bağlanmıştır. Özel mülkiyet, daha önce toplumların bilmediği, üretim ilişkilerinden doğan eşitsizliği de beraberinde getirmiştir. Komünal toplum yapısında özne konumunda olan kadın, yeni üretim ilişkilerinde üretim aracına erkeğin el koymasıyla birlikte egemenliği altına girmesi de kaçınılmaz olarak gelişmiştir. Hali hazırda özel mülkiyette insanlar sınıflara bölünerek ezen ve ezilen sınıf olmak üzere iki yapıya ayrılmıştır. Buradan hareketle kadınlar ezilen sınıf, erkekler de ezen sınıfı temsil etmiştir. Bu eşitsizliğin sosyalist toplumun kurulmasıyla ortadan kalkacağını ileri süren Marksist kuram, kadın kurtuluş hareketini de sosyalist devrim düşüncesinin içine entegre etmiştir.

Bu çalışmada Aydınlık hareketinin etkilendiği ve temasta bulunduğu düşünülen uluslararası Marksist literatürde yer alan kuramcılarının fikirleri, çalışmanın kavramsal çerçevesini oluşturmaktadır. Marksist kuramın temellerini oluşturmasından dolayı her sosyalistin başvuru kaynağı olan Marx ve Engels çalışmanın mihenk taşları olarak yer almaktadır. Öte yandan Aydınlık hareketinin Almanya'daki Spartakist hareketle de dirsek teması bulunmaktadır. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce ve savaş esnasında Almanya, Fransa ve İsviçre'ye öğrenim görmeye giden Türk öğrenciler, bu ülkelerdeki sosyalist akımla ilgilenmiş, Spartakistlerle ilişki kurmuş, buralardaki sosyalist dergi ve gazetelere yazılar yazmışlar ve birbirleriyle mektuplaşmışlardır. Akabinde Hilmi Hakkı, Ethem Nejat ve diğer birkaç öğrenci birlikte 1918'de ilk önce Almanya'da Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Partisi'ni kurmuşlardır. Bunun yanı sıra Dr. Şefik Hüsnü de Almanya'da bulunduğu sıralarda Spartakist hareketiyle yakın temaslar kurmuştur (Tevetoğlu, 1966, s. 82-83). Öte yandan derginin yayımlandığı ilk sayıdan itibaren Sovyet Rusya'sı ile de kurduğu sıcak ilişkilerden dolayı Lenin'in düşünsel dünyasından etkilendikleri bilinmektedir. Dahası dergi içerisinde Lenin'e yönelik övgü dolu sözler yer almaktadır (Darendelioğlu, 1976, s. 119).

Buradan hareketle bu çalışmada Marksizmin temelini atan Marx ve Engels'in kadın konusundaki düşüncelerinin yanı sıra Aydınlık hareketinin yakın temas kurduğu, Spartakist hareketinin "kadın" portresine bakış açısının alınması metodolojik bir ön koşuldur. Ayrıca, derginin takip ettiği ideolojik duruş gereği Lenin'in "kadın" düşüncesine olan bakış açısına da çalışmanın içinde yer verilmiştir.

Bu çalışmada Aydınlık dergisinin fikirlerindeki "kadın" imgelemine odaklanmak amaçlanmıştır. Bu çalışmada Aydınlık dergisi hareketinin kadın imgesine bakış açılarını inşa etmede ve anlamlandırmada bu Marksist yaklaşımların ne tür katkılarının olduğu ve ayrıştıkları noktaların olup olmadığı sorunsalı üzerinden hareket edilmiştir. Çalışmada kadın portresinin yanı sıra kadının konumu ve toplumsal sınıflandırmada nasıl kategorize edildiği de bahsi geçen etkilendikleri Marksist kuramcılar temel alınarak incelemeye sunulmuştur. Burası çalışmanın önemini oluşturduğu yerdir. Literatürde, Aydınlık dergisi hareketinin kadın

imgesi, etkilendikleri Marksist kuramcılar üzerinden inceleyen başka bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Aydınlik dergisi üzerine çalışmalar yapan Zafer Toprak'ın Müteferrika dergisinde yayımlanan “*Aydınlik Dergisi [1921-1925], Marksizm ve Feminizm*” (2016) başlıklı makalesi dergide kadın üzerine yazılan yazıların transliterasyonunun verildiği ve dergideki bu yazıların ne olduğuna dair genel bir değerlendirmenin sunulduğu bir çalışmadır. Yine Zafer Toprak'ın Toplumsal Tarih dergisinde yayımlanan “*Ekim Devrimi, Lenin ve Aydınlik'ta (1921-1925) Marksist Kadınlar*” (2018) başlıklı makalesinde ise, Aydınlik dergisinde yazan kadın yazarların hangi konuları işlediği ve Lenin üzerine yazılarının transliterasyonunun verildiği bir çalışmadır. Zafer Toprak'ın bu iki kıymetli çalışması literatürdeki boşluğu doldurması hasebiyle önem teşkil etmektedir. Bizim çalışmamız ise, Aydınlik dergisi hareketinin etkilendikleri Marksist kuramcılar üzerinden temellendirilerek bu kuramcılardan ne ölçüde etkilenip ne ölçüde ayrıştığı noktaları incelemesi ve kadın imgesini nasıl kategorize ettiklerini ortaya koyması bakımından Toprak'ın çalışmalarından ayrılmaktadır. Çalışmanın analizi ise, nitel araştırma yöntemiyle yapılmıştır.

1. Marksizm’de “Kadın” Düşüncesi

Marksist kuramda düşünsel olarak pek çok farklı konuda düşünceler ortaya konulmuştur. “Kadın” düşüncesi de bunlardan bir tanesi olmakla birlikte Marx ve Engels’in fikirleri Marksist kuramın zeminini oluşturmuştur. Marksizmin takipçileri ise zaman içerisinde bu ideolojiye büyük katkılar sağlamış ve farklı düşünsel yönlerini ortaya koymuştur. Buradan hareketle bu bölümde, Aydınlik hareketinin de etkilendiği Marksist kuramcıların “kadın” düşüncesini nasıl ele aldıklarının felsefi arka planı ortaya konulacaktır.

1.1. Marx ve Engels’te Kadın

Marx, insanların ezilmesini kapitalizmle bağlantılı politik, toplumsal ve ekonomik yapıların bir ürünü olarak gördüğünden meseleyi üretim ilişkileri üzerinden ele alır. Kadınların ezilmesini de bu kategoride değerlendirir. Engels de kadınların ezilmesini maddi koşulların değişimine bağlar. Bir başka deyişle aile, tarihsel koşullar içinde değişen bir yapı taşı olarak düşünüldüğünde “kadın”ın konumu da bu süreç içinde değişkenlik göstermiştir ve toplumlar kapitalistleştikçe aile içinde erkek burjuvazi kadın ise proletarya haline gelmiştir (Çakır, 2018, s. 459). Bununla birlikte “kadın”a bakış açısında Marx ve Engels’i birbirinden ayıran faktörler de mevcuttur. Marx’ta kadının, tarihöncesi toplumlardaki konumu ve tarih boyunca özne olarak rollerine vurgu yapılırken Engels de ise, tek eşlilik ve sınıflı toplum yapısına geçilmeden önce kadın özne konumundadır. Bir başka deyişle Marx, kadını tarihin bütün dönemlerinde potansiyel özne olarak görür. Bu aradaki fark sonucunda Engels tek eşliliğin, “kadın cinsinin tarihsel yenilgisi”ne sebebiyet verdiğini düşünürken, Marx ise böyle bir yenilgi söylencesini, meseleyi basite indirgemek olarak görür (Brown, 2016, s. 230-231).

Buradan hareketle aslında hem Marx hem de Engels, kadınların ezilmesinin ya da kadınların sorunun kaynağını sınıflı toplumların ortaya çıkışına bağlamaktadır. Bu sebeple kadınların kurtuluşu fikirlerinin de aslında sosyalist devrimle gerçekleşeceğine inanmaktadırlar. Marx ve Engels’in yayımladığı “*Komünist Manifesto*” adlı eserde bu husus şu şekilde ifade edilir (2020, s. 72):

“Burjuva, karısını sadece bir üretim aracı olarak görür. Üretim araçlarının toplumsal ortaklık içinde sömürülecekleri çalınır kulağına, o zaman da tabii, bu toplumsal ortaklık kaderinin kadınları da vuracağı düşüncesinden başka bir şey gelmez aklına.

Meselenin tam da kadınların salt üretim aracı olma konumunu aşmak olduğunu sezinlemez bile”

Kadınların ezilmişliğinin kökenini maddi koşulların değişmesine ve özel mülkiyetin doğuşuna bağlayan Marx ve Engels, “*Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*” adlı

eserde bunun derinlemesine bir analizini gerçekleştirirler. Bu eser, Marx'ın ölümünün ardından Engels tarafından yazılsa da kendi notlarının yanı sıra, Marx'ın da detaylı notları kullanıldığından dolayı içerisindeki fikirler aynı zamanda Marx'ı da kapsadığı düşünülmektedir (Smith, 2016, s. 24).

Bu eserden hareketle Engels'e göre özel mülkiyetin doğuşu, iki başlı evliliklerin, tek eşli evliliğe doğru evrilmesine yol açmıştır. Aile içinde bir cinsin diğer cinsin altında ezilmesine yol açan bu düzende, babaya yani erkeğe iş için çalışma aletleri düşerken, anneye yani kadına da ev eşyaları düşmüştür ve bu sayede erkek çalışma aracının sahibi olmuştur. Böylece evde bile yönetimi erkek elinde tutmaya başlamış, kadın aşağılanmış ve tarihsel yenilgisi de gerçekleşmiştir. Üretim aracı erkeğin eline geçince serveti belirleyen de erkek olması sonucu ortaya çıkmış ve babalar, özel mülklerinin çocuklarına geçeceğinden emin olmak istemiştir. Bu etkenlerle kadınlar tarafından hesaplanan soy zinciri ve analık miras hukuku kaldırılmış, yerine erkek tarafından hesaplanan soy zinciriyle erkek miras hukuku getirilmiştir (Engels, 2003, s. 54-56).

Kadın ve erkek arasındaki toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü sınıflı toplum yapısıyla ortaya çıksa da Engels, bu dönüşümden önceki evreyi de incelemiştir. Engels, avcılık-toplayıcılık ve bahçecilik yapılan toplumlarda toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümünde her iki cinsiyette sorumlulukları yerine getirmek için geniş bir otonomiye sahip olduğunu ifade etmiştir. Hatta bu toplumlarda kadınlar, kendi gruplarına en fazla gıda tedarikini sağlayan cinsiyettir. Buradan hareketle sınıflı toplum yapısından önce kadınlar hem anneliği hem de üretici emeği bir arada yürütmekte olduğundan dolayı üretimde merkezi bir yer kaplamaktadır ve bu yapıda cinsiyetler arası eşitsizlik söz konusu değildir (Smith, 2016, s. 40-41). Burada en önemli bakış açısı Engels'in kadın düşüncesi sınıf çatışmasıyla eşdeğer bir yaklaşım sergilemesidir.

Özel mülkiyetin evlilikleri tek eşliliğe yol açmasıyla birlikte kadın ve erkek arasında örtük kölelik de başlamıştır. Engels'e göre, tarihte ilk sınıf çatışması da kadın ve erkek arasında meydana gelmiş ve ilk baskı da erkeğin kadını baskılamasıyla ortaya çıkmıştır. Buradan hareketle kadın ve erkek arasındaki ilk iş bölümü de döl verme bakımından yapılan iş bölümüdür (Engels, 2003, s. 63-64). Daha önceleri, üretimin merkezinde yer alan kadın neden özel mülkiyetle erkeğin egemenliğine girmiştir diye bakıldığında cevabın bu üretim biçiminde erkeklerin üretici emeği elinde bulundurmasından kaynaklandığı sonucuna ulaşılır. Erkekler tarım toplumunda kas gücünün avantajını kullanarak saban sürme gibi ağır tarımsal faaliyetleri üstlenmiştir. Buradan hareketle tarım toplumunda emek talebi arttırdığından dolayı tarla işlerine yardımcı olacak çocuklara ihtiyaç duyulmuştur ve kadınların yeniden üretici gücü maksimize edilmiştir. Bunun sonucunda kadınlar üretimden kopartılmış ve evlerine hapsolmüştür (Smith, 2016, s. 41-42). Böylece üretimin iki tabiatı olan, maddi hayatın üretimi ve yeniden üretim ortaya çıkmıştır. Maddi hayatın üretiminde yani insanı geçindiren ihtiyaçların üretilmesinde yer alan emeğe erkek el koymuştur. Kadının payına da yeniden üretim alanı olan türün üremesi düşmüştür. Hal böyle olunca yeniden üretimin sağlandığı yer aile olduğundan kadının ezilmişliği de ortaya çıkmıştır (Aktaran Güneş, 2015, s. 3).

Ancak Marx, toplumun yarısının her zaman çocuk doğuracağını belirtmekle birlikte aslında eşitsizliği yaratanın çocuk doğurma eyleminin değil, üretim biçimlerinden kaynaklandığını belirtir (Brown, 2016, s. 51). Ona göre kadın ve erkek arasındaki ilişki eşitliğe dayanır. Bunu şu sözlerle ifade eder (Marx, 2018, s. 110):

"[...] erkekle kadının ilişkisi, insanla insanın en doğal ilişkisidir. Bu yüzden bu ilişki insanın doğal davranışının ne dereceye kadar insani olduğunu, ya da içindeki insani özün ne dereceye kadar doğal bir öz olduğunu, insani özelliğinin onun için ne dereceye kadar doğal bir öz olduğunu, insani özelliğinin onun için ne dereceye kadar doğal olabildiğini gösterir"

Marx’ın bu ifadesinden anlaşılın o dur ki, o kadın ve erkek arasındaki ilişkiyi doğal görmekte birlikte eşit sayar. Bu sebeple üreme de türün devamı için gerekli bir eylemdir. Öte yandan kadın ve erkeğin insani olarak kendi özlerini, potansiyellerini ortaya çıkarabilmesi için eşit olması gerekir. Üreme eyleminin yeniden üretim alanı haline gelmesi özel mülkiyetin ortaya çıkışı ile başlar. Daha önceleri yani kadın ve erkeğin eşit sayıldığı toplumlar da üreme doğal sayılırken, kapitalist toplumlarda üreme, kadının üreme aracı haline gelmesine sebebiyet vermiştir ve bu durum da kadının kendi türüne yabancılaşması olarak görülmüştür.

Marx’a göre kapitalist toplumlarda kadının yabancılaşması sadece aile içinde üreme aracı haline getirilmesiyle oluşmaz, aynı zamanda hayatta kalmak için kadının bedenini satması da yabancılaşmaya sebebiyet verir. Bir nevi işçi sınıfından genç kızların ve kadınların zor koşullar karşısında kendi emeklerinden başka satacak bir şey olmadığı için, bir süre sonra yaşamsal döngülerini devam ettirebilmek amacıyla bedenlerini sattığını ifade eder (Aktaran Brown, 2016, s. 60).

Marx’a göre, özel mülkiyetin insanı sersemletmesinden dolayı bir nesnenin “bizim” olma duygusu insanı daha fazla mülkiyet elde etmeye sevk eder. Böylece zaten üretim aracını elinde bulunduran erkek, daha fazla mülkiyet açlığıyla kadını da sahip olunacak ve yararlanacak bir mal olarak görmeye başlar. Bu sebeple Marx, kadının tam özgürlüğünün ve erkeklerle eşitliğinin sosyalist toplumda var olacağını belirtir. Ona göre, özel mülkiyette bu eşitlik sağlanamadığı gibi kaba komünizmde de sağlanamaz (Brown, 2016, s. 56-57). Marx’ın “kadın” a bakış açısında kapitalist toplumlara eleştirisi herkesin malumu iken kaba komünizme de eleştiri yöneltmiştir.

Kaba komünizmin kadını, toplumun ortak malı olarak görme durumuna karşı çıkan Marx, burada kadının özel değil, kolektif mal haline geldiği belirtir (2018, s. 109). Marx için, kapitalist toplumda kadın özel mal haline gelirken, burada ise kolektif mal haline gelmektedir.

Engels, kadınların özel mülkiyetle birlikte özel alana hapsolarak kaybettikleri pozisyonlarını kazanmasının yolunu kamusal alanda erkeklerin işlerini yaparak kazanacaklarını ifade eder. Böylece kadın toplumsal üretime dönünce ailenin iktisadi birimi ortadan kalkacaktır (2003, s. 71-72). Engels burada kadının ezilmesini, onları kamusal alana doğru yönlendirerek kaldırmayı amaçlamaktadır. Sanayinin bir parçası olan kadının hapsediği evden çıkmasıyla aile içinde erkek üstünlüğü son bulacaktır. Ancak bu yeterli değildir. Çünkü kadın ne kadar iş gücüne katılsa da işyerinde ve toplumda patriarkal normlar devam etmektedir. Bunun da çaresi sınıflı toplum yapısının ortadan kaldırılmasıdır. Marx ve Engels arasında farklar biraz da burada ortaya çıkar. Engels’in bu düşünüşe karşın Marx, kadınların baskısının ekonomik koşullara indirgenemeyecek kadar büyük olduğuna değinir ve erkeğin kadın üstündeki gücüne odaklanırken Engels, kadın-erkek ilişkisi mülkiyet ilişkilerine indirgenir. Bir nevi Marx için mülkiyet tek önemli değişken değildir ve ilkel komünal toplumlarda kadın ve erkek çatışması başlamıştır. Marx’a göre kadının ezilmişliğiyle ilgili unsurlar ilkel komünizmle doğmuştur (Aktaran Brown, 2016, s. 244, 251). Buradan hareketle yukarıda da ele alındığı üzere Marx’ın özel mülkiyetle birlikte ilkel komünizm üzerine eleştirisi, kadının meta olarak ortak kullanılmasına dairdir.

Komünizmle birlikte kadının konumu ve aile düzeninin nasıl oluşacağına dair Marx ve Engels şunları söylemektedir (Müller, 2000, s. 142) :

“Her iki cinsiyetin ilişkisini onu paylaşanları ilgilendiren ve toplumun karışmaması gereken tümüyle özel bir ilişki haline getirerek. Özel mülkiyeti giderdiği ve çocukları ortaklaşa eğittiği ve böylelikle şimdiye kadarki evliliğin her iki temelini, özel mülkiyet aracılığıyla kadının erkeğe ve çocukların ana-babalarına bağımlılığını yok ettiği için bunu yapabilir. Yüce ahlaklı dar kafalıların kadınların komünistçe ortaklaşılmasına karşı kopardıkları çılgınlıkların yanıtı da buradadır. Kadınların ortaklaşılması tümüyle burjuva topluma özgü bir ilişkidir ve şimdiki iç yüzü tümüyle fuhuştur. Ama fuhuş özel mülkiyete dayanır ve

onunla birlikte çöker. Demek ki komünist düzen, kadınların ortaklaşılmasını getirmez, tersine, daha çok ortadan kaldırır”

Engels ve Marx’a göre, özel mülkiyetin yarattığı sınıflı toplum ilişkisinin temeli ailede yaşanır. İlk önce erkeğin, kadın üzerinde tahakküm kurmasıyla başlayan süreç içinde kadın özel alana hapsolür. Ancak özel alandan kamusal alana çıkan ve toplumsal üretime katılan kadının üzerinde erkeğin tahakkümü sona ermez. İş yerinde ve gündelik hayatta da erkeklerin tahakkümleriyle karşılaşmaya devam eder. Bununla birlikte eğer kadın toplumsal üretim içinde ekonomik açıdan hayatını devam ettirecek gücü bulamazsa bu kez bedenini metalaştırır ve satmaya kalkar. Tüm bu durumlar kadının kendine yabancılaşmasına yol açar. Marx ve Engels açısından kadının hangi evrelerde özne olduğuna dair bakış açıları farklı olsa da kapitalist toplumda kadının sömürüldüğüne dair fikir kalıbında mutabıklardır. Bu sebeple ikisi açısından da kapitalist toplumun son bulması ve komünist toplumun kurulması, kadının bir noktada özgürleşmesine sebebiyet verir.

1.2. Lenin’in Düşünce Dünyasında Kadın

Marx ve Engels’in fikirlerini sürdüren Lenin, kadın hareketini kitlelerin devrimci hareketinin temel unsurlarından birisi olarak kabul eder. Bir başka deyişle fikirlerinde kadın kurtuluş hareketiyle genel kurtuluş hareketi arasında bir bağıllık oluşturur. Böylece kadının kurtuluşunu, toplumdaki ekonomik, politik ve sosyal devrimci dönüşümler bağı üzerinden kurgulayarak sosyalist temeller üzerinden kadının eşitsizlikten ve sömürüden kurtulacağını düşünür.

Sermayenin ve sermaye sahiplerinin kadınları nasıl ezdiğini ortaya koyan Lenin’e göre, kadınlar, aileleri ve kendilerini hayatta tutabilmek için düşük ücretler karşılığında işlerde çalışırlar. Ancak özel mülkiyetin ve kapitalist toplumların kadınlar üzerindeki en yıkıcı durumlardan birisi de bu sermaye sahiplerinin, kadın vücudunu satın almasına sebebiyet vermesidir. Lenin, ücretli köleliğin var olduğu sürece fuhuşun da bitmeyeceğine dair fikrini ileri sürer (Lenin, 1975, s. 12).

Burjuva ülkelerinde kadınların eşitsiz olduğunu dile getiren Lenin, bu toplumlardaki kadınların eve hapsolmesine dikkat çekerek “ev köleleri” tabirini kullanmıştır. Bu sebeple bir kadının özgür olmasının temel şartını sosyalizme bağlamasından dolayı emekçi kadınların sosyalist devrime katılmasını savunur. Sosyalizmin, kadınlar üzerindeki sınırlamaları kaldıracağına değinir (Lenin, 1975, s. 39). Burjuva cumhuriyetlerinde kadın işçi ve kadın köylü, hem sermaye hem de erkekler tarafından olmak suretiyle iki misli sömürülmektedir. Nitekim burjuva rejimiyle Sovyet rejiminde kadının durumunu mukayese eder. Ona göre, burjuva demokrasisi, eşitlik ve özgürlük vaad etse de gerçekte kadınlar, erkeklerle hukuki eşitliğe sahip değildir. Burjuvanın sadece eşitlik ve özgürlük kelimelerini kullanarak bir gösteriş içinde olduğunu ve kadının köleleştirilmesini ve eşitsizliğini gizlediğini belirtir. Oysa sosyalist rejimde aldatıcı cümlelerin bulunmadığını aktaran Lenin, ne olursa olsun ezilenlerle ezenlerin aynı yasal eşitlikte yer almayacağını düşünür. Bu nedenle burjuva rejimlerindeki yasal eşitlik söylemlerini aldatıcı bulur. Sosyalist rejimler de ise, ezen ve ezilen sınıflar ortadan kaldırılacağından dolayı gerçek bir özgürlük ortamı oluşacaktır (Lenin, 1975, s. 41-42).

Ekim Devrimi’nde bilhassa kadınların çok büyük rol oynayacağını düşünen Lenin, bir şekilde devrimde kadınların özne haline getirilmesini savunmuştur (1975, s. 36). Kadının aile bakımıyla yükümlü olmasını ve eve hapsolmesinin aşılması gerekliliğine inanan Lenin, bu durumdan kurtulmak için kadını ekonomiye dâhil ederek erkeğin eşiti kılmayı amaçlamıştır. Ancak ekonomiye dâhil olması için de ekonominin kolektif olması ve kadının üretici olarak ortak çalışmaya katılması gerekmektedir. Çünkü ev işini üretimsiz, entelektüel katkısı olmayan bayağı bir iş olarak görmektedir. Bu sebeple kadını ev işlerinden kurtulması gerektiğini ifade eder. Kadının evden kurtulması için de iş yerlerine kreşler kurmuştur (Lenin,

1975, s. 47-48). Kadının emeğinin üretkenliği iş koşulları ve süresi bakımından erkeğe eşit olamamaktadır. Bu sebeple kadının kendi ekonomik açıdan ezilmemesi için önem teşkil ettiğinden dolayı kamu hayatı ve sosyal üretimindeki rolü bakımından erkeğe eşitlemeyi amaçlayan bir dizi kararlar alır.

Lenin’in aktardığına göre bu kararlar; boşanma konusunda özgürlük getiren uygulamalar, yasal ve yasal olmayan çocukların ayrımının ortadan kaldırılması (Lenin, 2018, s. 57-58), kadın bedeni için sağlığa aykırı bir nitelik gösteren sanayide çalışmasının yasaklanması, gece çalışmasının yasaklanması, doğum izinleri, kadınların çalıştığı işletmelere küçük çocukları için kreş açılması ve emzirmenin yapılması için lokallerin kurulması, çocuğunu emziren kadınlara emzirmesi için çalışma saati içinde izin verilmesi, ev kadınlarının ve ev işlerinin kamusal hayatta tanınması (Müller, 2000, s. 131) şeklinde tasarlanmıştır. Bilhassa kadının kamusal hayata atılması için, ev işleriyle vakit geçirmelerini azaltmanın yolunu bulmaya çalışır. Bunun için de ortak mutfaklar, çamaşırhaneler, terzihaneler ve benzeri kurumlar açılmıştır (Çaha, 2017, s. 8). Lenin, hem devrimin başarısını kadınlara bağlar hem de bahsi geçen kararlar ışığında sosyalizmin kadınları özgürleştirdiğini düşünür. Onun nezdinde başka hiçbir ülke kadını bu kadar özgürleştirememiştir (Lenin, 2018, s. 59). Sebebi ise, ona göre, özel mülkiyettir. Çünkü sermaye iktidarının olduğu yerde ayrıcalıkları koruyan erkekler olduğunu düşünür (Lenin, 1975, s. 45).

Sovyet rejimiyle birlikte kadınların tam özgürleşmesi gerektiğine inanan Lenin, kadını en çok ev alanından ve evlilikten kurtarmayı amaçlar. Bunların kadını, işe yaramaz hale getirdiğini düşünür. Bu sebeple kadını her ne kadar ekonomik açıdan ezilmemesi adına erkekle eşit hale getirmek için bazı inisiyatif verse de kadını aynı oranda ev, çocuk, ev işi, evlilik gibi durumlarını ayak bağı olarak görür. Buradan hareketle 1920 yılında kürtaj yasal hale getirilmiş, zina suç olmaktan çıkarılarak 1926 yılında nikâhlı ve nikâhsız beraberlikler eşit konuma getirilmiş ve bu beraberliklerden dünyaya gelen çocuklar eşit kabul edilmiş ve 1922’de eşcinsellik yasak olmaktan çıkarılmıştır (Aktaran Çaha, 2017, s. 8).

Lenin, burjuva rejiminin olduğu yerde kadın ve erkeğin yasal eşitliğe erişemeyeceği ve sömürü düzeninin sürekli devam etmesini düşündüğünden dolayı kadının eşitliği ancak sosyalizmle kurulabilir. Sosyalizmin kurulmasının akabinde, burjuva rejiminin kadını eve tıkan ve erkeğin tahakkümü ve sömürsü altında devam eden yapıyı kırmayı amaçlar. Lenin’in bu husustaki en orijinal fikirleri, kadını, ev işleri ve evlilik gibi pranga gibi gördüğü yapıdan kurtarması ve kadını kamusal hayata ve sosyal üretime katılmaya teşvik etmesidir.

1.3. Spartakist Harekette Kadın

1.3.1. Rosa Luxemburg

Rosa Luxemburg, kadınların oy hakkı için verdiği mücadeleyi küçümsenmesine karşı çıkar. Çünkü kapitalist bir devlette kadınların, eşit siyasal haklardan yoksun olmalarına rağmen emekçi kadınların siyasal ve parlamenter mücadeleye gösterdikleri ilgi sayesinde gerçekleştiğini ifade eder. Üstelik kadınların, Sosyal Demokrat seçim toplantılarına ilgiyle katıldığını ve seçim kampanyasına büyük destek verdiklerini de belirten Luxemburg, kadınların çalışmaları yürüten bir yönleri olduğuna vurgu yapar (2012, s. 88). İşte bu hususta kadınların bu azmi ve inadının başarıya ulaştığını, kapitalist bir devlette kadınların uğraşlarının önünün kesilemediğini ve bir yerde haklarını elde ettiklerini kaydeder. Kadınların oy hakkı mücadelesini gereksiz görenleri eleştirdiği nokta da burasıdır. En ufak bir mücadelenin bile kıymetli olduğunu düşünür.

Luxemburg, bir şeylerin başlamasının her zaman başka yenilikleri doğuracağına dair inancından hareketle oy hakkının, proleter kadınların açık toplantılara ve siyasal örgütlere katılmasına dair serbestliğinden doğduğunu ifade eder. Üstelik devletin buna gönüllü rıza göstermediğini, gelişen işçi sınıfının baskısıyla zorunlu olarak bu hakları tanıdığını ekler. Bir başka deyişle, gelişen işçi sınıfının baskısı sonucunda, proleter kadınlar örgütlenme ve

toplanma hakkı elde etmiştir. Bu hakları kullanan proleter kadınlar, yüksek bir bilinçle oy haklarını da talep etmişlerdir (Luxemburg, 2012, s. 89).

Bununla birlikte Luxemburg, proleter kadının ilk görevinin kapitalist ekonominin gaddarlığını ve irrasyonel durumunu göstermek olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir (2012, s. 92-93):

“Kapitalizm ve ücret sistemi egemen olduğu sürece, yalnızca, artı değer üreten, kapitalist kâr sağlayan çalışma türü, üretken sayılacaktır. Bu açıdan bakıldığında, bacaklarını oynatarak patronunun ceplerini parayla dolduran bir müzikol dansözü üretken bir işçi sayılırken, dört duvar içinde kalan proletaryanın kadınlarının tüm çabası, üretken olmayan iş sayılacaktır. Bu, gaddarca ve akıldışı bir şey, ama bu durum, bugünkü kapitalist ekonominin gaddarlığını ve akıldışılığını tam olarak göstermektedir. Ve bu acımasız gerçeği açık ve kesin olarak görmek, proleter kadının ilk görevidir”

Luxemburg bu sözleriyle aslında proleter kadının, meseleye böyle bakması gerektiğine vurgu yapar. Çünkü ona göre, bu açıdan bakıldığında eşit siyasal hak talebinde bulunma, sağlam bir ekonomik temel kazanmayı da beraberinde getirir. Proleter kadının, erkekler gibi fabrika, atölye, tarla, ev sanayisi ve dükkânlarda çalışarak kapitalist kâr yarattığından dolayı üretken olduklarını ve kapitalizm tarafından sömürüldüğünü kaydeder. Hal böyle olunca, sanayinin ilerlemesi, kadınlara yeni alanlar açmaya başlamakta ve bu durumda kadınların eşit siyasal haklarının dayandığı temeli daha da geliştirmektedir. Buradan hareketle kadınların bu bilince erişmesinde en yoğun çalışmayı Sosyal Demokrat örgütlerin ve sendikaların yürüttüğünü belirtir (Luxemburg, 2012, s. 93). Sosyal Demokratların ve sendikaların proleter kadını ev işlerinin boğucu havasından, sınırlı bir yaşamdan ve ataerkil düzenin dar kafalılığından kurtararak onları yüksek bir düzeye çıkardığını aktaran Luxemburg, böylece proleter sınıf mücadelesinin, kadınların ufuklarını genişlettiğinden bahseder. Sermaye açısından üretken hale gelen proleter kadınlar, siyasal yaşam içinde de faal olmayı arzulamıştır. Fakat Luxemburg, yine de kadınların bu mücadelesini, proleterin genel kurtuluş mücadelesinden ayrı olarak görmez ve onun bir parçası olarak ele alır. Kadın mücadelesi onun için genel kurtuluş mücadelesini ilerleten bir öge konumundadır (Luxemburg, 2012, s. 93-95).

Luxemburg, proleter kadın örgütlenmesini, genel proleter kurtuluş hareketinden bağımsız olarak ele almaz ve öncelendiği genel kurtuluş hareketidir. Çünkü bu hareket toplumu kapitalizmden kurtaracaktır. Kadın hareketini kapitalist bir toplumda bir uyanış ve kurtuluşa götüren bir destek mekanizması olarak ele alır. Yine de kadın hareketinin elde ettiği hakları küçümsemez ve onlara bir değer atfeder.

1.3.2. Clara Zetkin

Clara Zetkin, tüm yaşamını emekçi kadınların kurtuluşuna ve kadın işçilerin işçi sınıfının mücadelesine katılmasına adanmıştır. Çünkü kadın sorunu onun için ancak sosyalizmle çözülebileceğinden kadınların hak eşitliği sorununu, sınıf mücadelesinden, köylü ve işçi kadınların yaşam ve çalışma koşullarından kopuk bir şekilde ele almamıştır (Krupskaya, 1996, s. 188). Buradan hareketle onun zihin dünyasında üstte sınıf savaşı yer alırken, kadın hareketi onun bir sacayağı niteliğindedir. Hatta Pieck'e göre, kadın hareketinin önemine ilişkin anlayış, işçi hareketinin ortak malı haline gelmişse bu Clara Zetkin'in sürdürdüğü çalışmalar sayesinde (1996, s. 207).

Clara Zetkin, kadının durumunun erkekten sonra gelerek ikincil konumda olduğunu vurgular ve erkeklerin kadınları “ev kadının şerefi” veya “iç yaşamın zenginliği” gibi argümanlarla kendi çıkarlarını ve tahakkümlerini örtbas ettiklerini ifade eder (1996a, s. 9). Kadının ikincil konumunun kökeni ona göre, fetihçi savaşçının, kaçırdığı kadını kendi özel mülkiyeti yaparak kendisi için bir iş aracına, bir üretim aletine dönüştürmesi dönemidir.

Buradaki iş aracı ve üretim aletinden kastı, kadının üremesidir. Böylece erkek, kadını koruma bahanesiyle eve hapsedmiştir (Zetkin, 1996a, s. 10).

Bununla birlikte kadının körelmesinde ve geri kalmasında dinlerin ve törelerin de büyük etkisi olduğunu savunan Zetkin, kadının zayıflığı üzerinden yüzyıllardır süren bir dogmanın kurgulandığını ileri sürer (1996a, s. 11).

Kadın artık aile içinde üretici gücü elinde bulunduran varlığıyla, ailenin gelişmesi ve büyümesinden sorumlu olmakta olsa da bu kadının sahip olduğu haklar değil, sadece yükümlülüklerden ibarettir. Bir başka deyişle, burada kadına aile içinde yükümlülükler yükleyerek erkek, kadının işgücünü ömür boyu onu koruma karşılığında sömüren sorumlu bir işverendir. Bu işbölümü sonucunda kadın eve zincirlenmiştir (Zetkin, 1996a, s. 11-12). Makinelerin ve sanayinin gelişmesiyle birlikte kadının ev içerisindeki üretici faaliyet alanı da yok olmaya başlamıştır. Modern sanayide, üretimi daha hızlı ve kolay yaptığı için, ev idaresinin ihtiyaç maddelerini ucuz fiyata sunduğundan dolayı aile içerisindeki kadının üretimi zaman kaybı gibi görülmüştür. Böylece kadın, eski zamanlardaki rolünü ve ekonomik önemini yitirmeye başlamıştır. Zetkin, sabun kaynatan, mum yapan, sirke yapan, ip eğiren, dokuyan, boyayan, örgü ören, nakış işleyen ve ekmek pişiren büyük sanayinin bunları daha ucuza sağlamasıyla birlikte iktisadi bir fosile döndüğünü belirtir. Fakat burada bir başka durumun kapısı aralanır. Ona göre, üretim aletlerinin gelişmesi kadının aile içindeki faaliyetinin ekonomik temelini yok etse de aynı zamanda kadının kamusal faaliyetinin koşullarını yaratmıştır. Bu nasıl olmuş diye bakıldığında, alt tabaka kadınlar yaşamlarını idame ettirebilmeleri için ekonomik kazancın yollarını aramış ve böylece sanayiye yönelmiştir. Görünen o ki, kadın evden kamusal alana doğru kaydırılmıştır. Ancak daha önceleri kadına erkek bakıyorken neden sanayinin ortaya çıkışıyla kadına bakmaya devam edememiştir diye bir soru sorulduğunda, bunun cevabını da vermiştir. Ona göre, sanayile birlikte ücret düşmüş ve erkeğin ücreti artık evin geçimini sağlamamaya başlamış ve bununla birlikte kadının da aile içindeki rolü önemini yitirince kadın kamusal alana kaydırılarak erkekle kadının kazancı bir evi geçindirmek suretiyle tamamlanmıştır (Zetkin, 1996a, s. 13-15).

Kadının sanayi üretimine katılmasıyla erkek onu eşdeğer yapmıştır. Ancak bu kez de kadın sermayedarın ekonomik tahakkümü altına girmiştir. Böylece ailenin yaşam koşulları erkeğin isteğine göre değil, toplumsal yaşamın iktisadi koşullarına göre belirlenmeye başlamıştır (Zetkin, 1996a, s. 23). Bu sebeple kadın sorununu, ancak sosyalizmle aşılacağını öngörmektedir.

Buradan hareketle Zetkin, kadın hakları hareketinin kısmen avantajlar sağladığını ama tam bir özgürlük sağlamayacağını düşünür. Çünkü üretim ilişkilerinin değişimiyle birlikte aslında kadın erkeğin tahakkümü altından çıkmıştır. Erkeksiz de kazanç sağladığı için hayatta kalabilmektedir. Fakat bu kez kapitalist sermayedarın altında ezilmektedir. Bu sebeple sanayideki kadın işçilerin örgütlenmesi gerekmektedir ve böylece sosyalizmle birlikte kadının kurtuluşu da gerçekleşecektir (Zetkin, 1996a, s. 47). Kadınların sınıf kardeşleriyle birlikte özgürleştirecek, eşit haklara sahip kılacak olan devrimi gerçekleştirecek güçler haline gelmeleri için genel eylemlerin temel ilkelerinin yol gösterici olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Bir nevi hem cinsiyet köleliği hem de sınıf köleliğinin nedeni özel mülkiyet olduğundan dolayı özel mülkiyet ortadan kalktığında kadınların kurtuluşu gerçekleşecektir. Böylece proletaryanın sınıf mücadelesi olmadan kadınların kurtuluşu imkânsızdır (Zetkin, 1996b, s. 122).

Çoban'ın aktardığına göre Zetkin, sosyalizmin kurulmasıyla üretim araçlarının toplumsal mülkiyete dönüşeceğini ve böylece ev kadınlarının da hukuki ve toplumsal eşitlik paydasında buluşarak kolektif yaşama katılacağını düşünür. Kadınları kendi hareketlerinden ziyade sosyalist mücadeleye katılmalarını teşvik etmesi de buradan ileri gelir. Fakat Zetkin'in parmak bastığı bir husus daha var ki o da; devlet iktidarının ele geçirilmesinin otomatikman

toplumsal dönüşümü gerçekleştirmeyeceğine dair inançtır. Bu yüzden politik devrim gerçekleşse dahi ona göre, insanların düşünce ve tavırlarında hala eski toplumsal yapının kalıntıları mevcut olacağından dolayı kadın mücadelesine devam etmek gerekir (Çoban, 2017, s. 110).

Kapitalist devlette ailenin iktisadi bir kurum olduğunu ileri süren Zetkin, sosyalist toplumla birlikte bu aile yapısının dağılacağını ahlaki birim olarak ailenin kurulacağını belirtir. Ona göre, aynı haklara, aynı çabaya ve aynı hedefe sahip erkeklerle birlikte ilerleyen kadın kendi kişiliğini de rahatlıkla geliştirebilecektir. Böylece eş ve anne olarak da görevlerini en iyi şekilde yerine getirecektir (Zetkin, 1996c, s. 146).

Buradan hareketle Zetkin hali hazırda burjuva kadın hareketlerini de eleştirir. Ona göre bu hareketler kadının erkeklerle yasal ve toplumsal eşitliği üzerinden yükselmekte olsa da yanlıştır. Çünkü insanın özgürlük ve kölelik için belirleyici olgusu olan kapitalist üretim biçimi üzerinden yükselen burjuva kadın hareketi, sınıf ayrımına gözlerini kapatmıştır. Zetkin içinse kadının durumu ve yaşam biçiminin belirleyiciliği bir sınıfa mensup olması olduğundan dolayı ezilenlerin cinsiyet birliği değildir. Bir başka deyişle kadın ve erkeğin yasalar önündeki eşitliği sömürülen ve ezilen kadınlar için tam bir özgürlük sağlamayacaktır. Bu yüzden tam kurtuluş ve eşitlik için sınıf köleliğinin nedenleri ortadan kaldırılmalıdır (Zetkin, 1996d, s. 98). Fakat Zetkin yine de burjuva kadın hareketinin taleplerini proleter kadın için değerli olduğunu ve kadın cinsiyetinin eşit değerler istencinin ve kabulünün yadsınamaz büyüklükte bir öneme sahip olduğunu da ifade eder (1996d, s. 100).

Öncüllerini takip eden Zetkin, tek bir cinsin veya tek bir sınıfın kurtuluşunu değil, tüm insanlığın kurtuluşu amaç edinmektedir. Kadınların kurtuluşunu, insanlığın kurtuluşunun altında değerlendirmekle birlikte bu iki kurtuluş hareketini de birbirine bağlamıştır. Kadınların, sosyalizmin kurulmasında ve devrimde aktif varlık göstererek işlevselleştirilmesini savunmuş ve böylece kadının da kendi kurtuluş hareketi için aksiyon almasını sağlamış olacaktır. Bu sebeple sosyalist hareket için kadınları örgütlemiş, toplantılar ve konferanslar düzenlemiştir.

2. Aydınlık Dergisi Hareketi (1921-1925)

Aydınlik dergisi, 20 Eylül 1919 [1919] tarihinde kurulan Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası (TİÇSF)'nin bir yayın uzantısı olarak doğmuştur. TİÇSF'i Dr. Şefik Hüsnü (Değmer), Ahmet Akif, Ethem Nejat, İsmail Namık ve Nafi Atuf (Kansu)'un bir araya gelerek kurmuştur (Tevetoğlu, 1966, s. 82). TİÇSF'nin yayın organı olarak öncelikle "Kurtuluş" dergisi 20 Eylül 1919'da yayımlanmaya başlamış, ancak 1920 Şubatına kadar beş sayı yayımlanabilmiştir. İstanbul'un İngilizler tarafından işgali üzerine dergi yayımını tatil etmiştir (Sayılğan, 1976, s. 110-112). Marksist düşüncenin oluşumunu övgüyle anlatan dergi, yazılarını Marksist kuram bağlamında temellendirmiştir. Bilhassa derginin sonunda, "Bütün Memleketlerin Proletaryası"na hitaben yayımlanmış olan TİÇSF'nin bildirisi, bu çevrenin fikri çizgisini göstermektedir (Tunçay, 2019, s. 711-713). Kurtuluş'un kapanmasının ardından grubun bazı üyeleri Milli Mücadele'ye destek olmak maksadıyla Anadolu'ya geçmiş, Şefik Hüsnü'nün de aralarında bulunduğu TİÇSF'nin ileri gelenleri İstanbul'da kalmıştır. Akabinde bu grup 1921'de Aydınlik dergisini çıkarmaya başlamıştır (Gürel ve Nacar, 2018, s. 119-120).

Aydınlik dergisinin ilk sayısı 1 Haziran 1921'de yayımlanmış olmakla birlikte derginin yazar kadrosu; Dr. Şefik Hüsnü (Değmer), Vedat Nedim (Tör), Şevket Süreyya (Aydemir), Şevket Aziz (Kansu), Nazım Hikmet (Ran), Sadreddin Celal (Antel), Leman Sadreddin (Antel), Nizamettin Ali, Kerim Sadi, Mustafa Suphi ve Yaşar Nezihe'den oluşmaktadır. Aydınlik, o dönemde her ay yayımlanan bir dergi olmakla birlikte, "Aydınlik Külliyyatı" adı altında kitaplar basılır ve bunların duyuruları ise dergi sayfalarında yer almıştır (Darendelioğlu, 1976, s. 119-121).

Aydınlık, 1 Haziran ile 1 Aralık 1921 arasında toplam altı sayı yayımlandıktan sonra nedeni belli olmayan bir durumdan dolayı altı ay yayımını durdurmuştur. 20 Temmuz 1922’de tekrar yayın hayatına çıkan dergi, 1922’de 8-11; 1923’te 12-19; 1924’te 20-28 ve 1925’te 29-31 olmak üzere yirmi dört sayı daha yayımlanmış ve toplamda 31 sayıdır (Tevetoğlu, 1966, s. 91).

3. Aydınlık Dergisinde Kadın İmgesi (1921-1925)

Türk sosyalist hareketinin içinde yer alan THİF çevresinin bir yayın organı olan Aydınlık dergisinde sosyalist harekete ait pek çok ilke, kavram ve fikirler incelenmiş ve kendi düşünsel dünyaları çerçevesinde tartışılmıştır. Buradan hareketle çalışmanın bu bölümünde Aydınlık hareketinin “kadın” konusunda bakış açıları ele alınmıştır.

3.1. Kadının Konumu: Kadın Neden Erkekten “Aşağı” Görülüyor?

Aydınlık dergisi içerisinde sosyalist hareketlerin, kadına gösterdiği önem ve hatta imtiyazlar işlenmiştir. Bu hususta Aydınlık dergisi çevresi, kadınların sermayedar ülkelerde ezildiklerini, haklarının gasp edildiklerini ve erkeklere kıyasla çalışma şartlarının daha zor olduğuna vurgu yapılmıştır. Böylece bu ülkelerde kadınların, erkeklerden daha aşağı bir konumda konumlandırıldıkları dile getirilmiştir. Buna karşın sosyalist ülkelerde kadın-erkek eşitliğinin olduğuna, çeşitli hak ve imtiyazlara sahip olduklarının önemi vurgulanmıştır.

Aydınlık dergisinde yer alan “*Kadınlık İçin...*” başlıklı yazıda kadının toplumsal hayatta kurban olduğu fikri üzerinde durulmuştur. Kadın önce tabiatın, sonra da toplumun ve erkeğin kurbanı haline gelmiştir. Önce tabiatın kurbanı nasıl olmuş diye bakıldığında, kadın bedeninin erkek bedenine göre daha zayıf olması öne sürülmüştür. Bilhassa kadının hamileliği ve emzirme dönemi boyunca bedeni, erkeğin güçlü bedeni karşısında iyice zayıf görülür. Metinde bu haksızlık ortadan kaldırılabılır olarak görülmektedir ancak hem toplumun hem de erkeklerin kadınlara karşı bu haksızlığı düzeltmek adına bir şey yapmadıkları gibi kadının zaaflarını arttırmanın yollarını aradıkları ifade edilir. Bu zaaflar nasıl artırılmıştır diye bakıldığında ise erkek sadece madden çalışırken, kadın bir yandan çocuk ve ev işleriyle ilgilenirken diğer yandan da maddi kazanç sağlamakla uğraşmıştır. Bu kadının yükünü erkeğe nazaran arttırılan bir durumdur (Saadet, 1923, s. 396-397).

Erkek ve kadın arasındaki bu eşitsizlik, resmi ve gayr-i resmi kanunlar vasıtasıyla katmerlenmiştir. Saadet’e göre, toplumda genel olarak erkeğin tahakkümü altında bulunan kadının, evlenince erkek tarafından kendisini geliştirmesine izin verilmeyeceği aktarılmıştır. Çünkü bir kadın kendisini geliştirirse, erkeğin tahakkümcü yapısına tahammül edemeyecek ve boşanmak isteyecektir. Bu sebeple erkekler, kadınları kendilerine bağlamak için çeşitli kanunları ve toplumsal normları kendi çıkarlarına göre dizayn etmiştir (Saadet, 1923, s. 397).

Kadınların özel alanda erkekler karşısındaki eşitsizliğinin yanı sıra kadının kamusal alana çıkışı ve buradaki varlığı da oldukça dikkate değerdir. Çünkü eşitsizliğin bir başka tezahürü bu alanda da kendini göstermeye devam etmiştir. 1912-1913 Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı sürecinde Türk kadınları yaralılara, askerlere, şehit olan askerlerin eşlerine ve çocuklarına yardım eden dernekler kurarak teşkilatlanmışlardır. Bu Osmanlı’da kadının kamusal alandaki varlığının açık ilanıdır (Aktaran Koyuncu-Lorasdağı, 2020, s. 391). Bu sebeple Şefik Hüsnü, Birinci Dünya Savaşını kadın ve kamusal alan korelasyonunda dönüm noktası olarak adlandırır. Önceleri kadınların daha sınırlı işler yaptığını ancak savaşla birlikte erkeklerden boşalan yerleri kadınların doldurduğunu aktarır. Ona göre, kadının kamusal alana atılması bambaşka bir durumu doğurmuştur. O da “kadınların sermaye sınıfı tarafından ezilmesi”dir. Şefik Hüsnü, kamusal alana çıkan kadınların, geçim sıkıntısıyla işe başladığını ve sermaye sınıfının açgözlülüğünden mütevellit düşük ücretlerle çalıştırıldığını ifade eder (Şefik Hüsnü, 1921, s. 35).

Buradan hareketle, Aydınlık’ta yer alan “*Sovyetler Rusya’sında Kadının Himayesi*” başlıklı yazıda, sermayedar devlet ile Sovyet devlet arasında kadınlar üzerinden bir

karşılaştırma yapılır. Bahsi geçen metine göre, öncelikle sermayedar ülkelerde kadının gelişimine erkeklerden daha az önem verilmektedir. Bundan dolayı da kadınlar, erkeklere nazaran bünyesi daha hızlı zayıflamakta ve hastalanmaktadır. Kadınların sık hastalanmasını Aydınlık, kadınların çalışma sahasındaki mevkilerinin erkeklerden daha aşağıda olmasına bağlamaktadır. Çünkü sermayedar devletlerde ucuz iş gücünü kadınlar oluşturmaktadır ve kadınlar, maddi imkânsızlıklardan dolayı kendi sağlıklarına bakamamaktadır (Aydınlık, 1923, s. 512).

Aydınlık'a göre sermayedar devletler, hamile kadınları hamileliğin son gününe kadar ağır işlerde çalıştırmaya mecbur bırakıyorken, Sovyetlerde, hamile kadınlar, hamilelikten önce ve sonra sekiz hafta izin almaktadır. Sermayedar devletin, kadına izin vermediği gibi ücretlerin de çalışmadığı dönemde yatmadığını, fakat Sovyetlerde hamilelikten kaynaklı izinlerinde tam yevmiye almakla beraber yeni doğan çocuğa, bir çocuk parası ve emzirme parası verildiği belirtilmiştir. Aydınlık, bunlardan mütevellit, sermayedar devletlerin kadınları, kullandığı, haklarını gasp ettiği ve kamusal alanda erkeklerden daha aşağıda konumlandırıldıklarını ifade etmekte ve buna karşın Sovyetlerde ise, kadınlara, annelere ve çocuklara değer verildiğini ve onların haklarının güvence altına alındığına dair bir bakış açısı sunmuştur (Aydınlık, 1923, s. 512).

Buradan hareketle Aydınlık, Türkiye'deki kadınların iş hayatında özellikle işçiler arasında konumlarının erkeklerden daha aşağıda ve zor koşullar içerisinde olduklarını aktarmış ve bu sorunları gündeme getirmiştir. Bilhassa kadınlar ve erkekler arasındaki çalışma şartları, çalışma saatleri ve aldıkları ücret konusundaki dengesizlikler göze çarpmaktadır. Bu hususta "*İstanbul İşçileri Hakkında Tetkikat- Kadın Rençberler 2*"¹ başlıklı yazıda, İstanbul'daki kadın ve erkek rençberlerin durumuna bir ışık tutmaktadır. Yazara göre, rençberler, yanaşma ve yardımcı olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Yanaşmalar, erkeklerden oluşmakta olup, yaptıkları işi kadınların yapamayacağı, bunların gerçek bir bahçıvan gibi işi gördüğü ve bahçenin koruculuğunu da üstlendiklerini belirtmektedir. Fakat metinde, yanaşmaların, bahçe sahibinin sofrasında yediği-içtiği, aylıkları olmasa da senede 200-300 lira para aldıkları ve beş veya altı sene çalıştıktan sonra ayrılarak müstakil bir bahçe sahibi oldukları ifade edilmiştir. Yardımcıların hepsinin kadın olduğu, görevlerini yanaşmaların yani erkeklerin verdiğini, amele işlerini bu yardımcı kadınların yaptığını, gündelik olarak çalıştıklarını fakat sonbaharda işlerinin bittiğini, yani mevsimlik işçi olduklarını belirtmiştir (V., 1924, s. 615-616).

Bu metninden hareketle anlaşılan o dur ki; çalışma hayatı içerisinde kadınların durumu erkeklerden daha zor şartlar içerisinde. Topyekûn işçi, rençber gibi alt sınıf gelir gruplarına ait insanların çalışma şartları zor olmakla birlikte bu gelir gruplarındaki kadınların aldıkları ücret, çalışma koşulları ve hakları erkeklerden de zor durumdadır. Kamusal alan içinde iş kolları içerisinde erkek ve kadın arasında eşitsizlik mevcuttur. Rençber bir erkeğin, çalışma hayatı bittiğinde bir bahçe alacak güvencesi mevcutken, rençber bir kadının mevsimlik işçi olması ve hiçbir güvencesinin olmayışıyla daha aşağı ve yoksul bir konumdadır.

Kadın sorununu ancak toplumsal devrimle çözüleceğine inanan Şefik Hüsnü, kanunlarla düzelemeyeceğini, düzelse dahi bunun kısmi bir düzelme olacağını ifade eder. Aslında bu uğurda feminizm çalışmalarını da boşa çaba olarak nitelendirir ve bunların sonuçsuz kalacağına işaret eder. Onun nezdinde kadın sorunu feminizmle değil sosyalizmle çözülecek bir hadisedir (Şefik Hüsnü, 1921, s. 36). Böyle düşünmesinin sebebi, kadın meselesinin sınıf ayrımı ile girift bir ilişki içinde olmasına bağlıdır. Bir başka deyişle, kadın sorunu aslında bir sınıf sorununun izdüşümüdür.

Feminizm, kadın sorununa parmak bassa da Şefik Hüsnü'ye göre, bu ideoloji, burjuva zihniyetiyle doludur. Feminizm, kadınların siyaseten ve hukuken hak ettikleri eşitlikten

¹ Yazının sonunda yer alan yazar imzası kısaltılmış "V." şeklinde atılmıştır. Burada yazarı belli olmasa da, Aydınlık yazarları arasında bu metnin sahibinin Vedat Nedim Tör olduğunu düşünmekteyim.

yoksun olmaları neticesinde ortaya çıkan bir ideoloji olduğundan dolayı burjuva uzantısı olarak görülür. Ona göre burjuva siyasi partiler de kadınların çağrısına kulak vererek onların sorunlarını gündeme getirmiştir ve bu noktada karşı çıkmıştır. Çünkü Şefik Hüsnü, feminizmin aslında kadınların özel alana hapsedilmesini gündeme getirdiğini böylece kadını kamusal alana doğru çıkararak sermayenin daha fazla işçi elde etmesine ve yine kadınların erkeklere nazaran eşitsizliğini ön plana çıkararak suni gündem yaratmak suretiyle sermayenin sömürü düzeninin unutulmasına sebebiyet verdiğini düşünür (Şefik Hüsnü, 1921, s. 37).

Şefik Hüsnü, kadın ve erkek arasındaki eşitsizliklerin gündeme getirilmesini suni gündem olarak nitelese de bu aslında sınıf farkının olduğu toplumlarda suni gündemdir. Bir bakıma kendisi de kadın ve erkek arasında eşit hukuka sahip olması gerektiğine dair düşünceler içerisindedir. Ancak ona göre, kapitalist toplumda bu yasal eşitliklerin herhangi bir değeri yoktur. Çünkü hem kadın hem de erkek sömürülmeye devam edecektir ve eşitsizlik de böylece büyüyecektir. Bununla birlikte kadınlar arasında da eşitsizlik peyda olacaktır. Bu ayırım da burjuva kadını ve yoksul kadın olmak üzere ikiye ayrılır. Kadınların erkekler karşısında elde edeceği kanuni eşitlikler de burjuva kadınları lehine oluşturulacak ve yoksul kadınlar katmerli sömürü düzeninde (Hem erkek egemen sömürüsü hem de sermaye düzeni sömürüsü) tümünden unutulacaktır.

Buradan hareketle Aydınlık'ta yer alan “Kadınlar Âleminde: Kadınlar Halk Fırkası Münasebetiyle”² başlıklı yazıda, Kadın Halk Fırkası'nın beyanatları doğrultusunda tahlil edilmiştir. Öncelikle Kadın Halk Fırkası'na bakıldığında, 1923 yılında Nezihe Muhiddin başkanlığında bir grup kadın tarafından kurulmuştur. Fırkanın amacı, kadınların siyasal haklarının kazanımı ve siyasal alana dair taleplerini oluşturmaktır. Bozaslan'ın belirttiğine göre, Nezihe Muhiddin, Osmanlı'da erkeğin gerisinde kalan ve sivil topluma katılmayan kadının; ikincil konumu, sosyal ve siyasal haklara sahip olamaması ve erkeğin üstünlüğü anlayışını temel sorun haline getirmiştir. Böylece siyasal hak arayışıyla yola çıkan Nezihe Muhiddin, kadın hareketi ve feminist bilincin gelişmesi adına bir siyasal örgütlenmeye yönelmiştir (Bozaslan, 2020, s. 57). Fakat burada en önemli detay Nezihe Muhiddin'in feminizm anlayışının Cumhuriyetçi liberal eşitlik anlayışıyla uyumlu olmasıdır (Koyuncu-Lorasdağı, 2020, s. 399). Kaçar'ın aktardığına göre, fırkanın bildirisinde; kadının çalışma hayatına dâhil edilmesi, evdeki yaşamla kısıtlı kalmaması, evlilik sürecinde üretilmiş ve edinilmiş malların paylaşımında adının ve sözünün geçmesi, çocuklarının geleceği üstünde söz hakkının bulunması, yetimhaneler ve emzirme evlerinin kurulması, kız çocuklarının eğitiminin erkeklerle eşit olması ve belli bir yaşta kesilmemesi, eğitim alma olanaklarının kolaylaştırılması, eğitimlerinin sonunda iş bulma imkânlarının sağlanması gibi vaatlerde bulunulmuştur (Aktaran Kaçar, 2020, s. 54).

Metne göre Kadın Halk Fırkası, öncelikle iş ve emek ortaklığı bulunun kadınların, erkeklerden ayrı bir fırka olarak kurulmasına karşı çıkılır. Ardından fırkanın sunduğu vaatler incelenir ve yüksek bir fikir gücüyle yapılmış olsa da fırkanın bunları gerçekleştirmesinin mümkün olmadığını ifade edilir. Çünkü fırka, kadın sorunlarını tespit edebilmişse de sunduğu çözümün bakış açısı sermayedarın bakış açısıyla doğru orantılıdır. Bu doğrultuda S. C.'ye göre, eğer fırkanın kurucu kadınları, Türk kadınlarının sefaletten kurtulmasını amaçlıyorsa sefaleti ortadan kaldırmadan kadının toplumsal ve siyasal haklarını elde etmesinin faydası yoktur. Üstelik kadınların kurtuluş hareketinde, erkeklerden ayrı bir şekilde örgütlenmemeleri gerektiği de ifade edilir (S. C., 1923, s. 428-429). S.C.'nin Kadın Halk Fırkasına karşı çıkmasının en temel nedeni bu fırkanın liberal bir düşünce içerisinde olması ve erkekle kadını ayıran bir örgütlenme olarak ortaya çıkmasıdır.

² Yazının sonunda yer alan yazar imzası kısaltılmış “Sin. Cim.” şeklinde atılmıştır. Burada yazarı belli olmasa da, Aydınlık yazarları arasından bu metnin sahibinin baş harfleri uyuştuğundan mütevellit Sadreddin Celal olduğunu düşünmekteyim.

O halde anlaşılan o dur ki; Aydınlık için, kadın hareketi sosyalizm ve sınıf savaşıyla birleşmediği müddetçe sadece kadını ve erkeği ayrıştırıcı etkisiz bir örgütlenme biçimi olmaya devam edecektir. Toplumdaki, kadın-erkek konumlarının nedeni ise özel mülkiyetin ortaya çıkışı ve kapitalist devlet olduğundan dolayı sosyalizmle birlikte bu yapı da kırılacaktır. Böylece kadının kurtuluşu gerçekleşecektir.

3.2. Sınıf Ayırımında Kadın: Burjuva Kadın Versus Yoksul Kadın

Aydınlık dergisinde yer alan Muallime Melahat Nuri'nin yazısına göre Türk kadınlarının toplumda iki kategoriye ayrıldığı ifade edilmiştir. Ona göre bu kadınlardan birincisi, okur-yazar, piyano çalar, şık giyinir. İkincisi ise, ıstırap çeken, gözyaşı döken, yoksul ve cahildir. İkinci tür kadınların bu ıstırap ve cehennemden kurtulmaları için de dünyayı yeni bir bakış açısıyla görenlerin el uzatmasıyla mümkün olacağını dile getirmiştir (Muallim Melahat Nuri, 1921, s. 110). Fakat Melahat Nuri, sadece bu iki kategorinin kadınlara has olmadığını aynı şekilde erkeklerin de okur-yazar ve cahil, varlıklı ve yoksul olmak üzere ikiye ayrıldığını belirtmektedir. Ona göre, zengin, cahil ve yoksulun eğitimi düşünmemekle birlikte toplumsal inkılapları ve kanunları da okur-yazar varlıklı sınıflar yapmaktadır. Böylece Melahat Nuri, zengin sınıfının, kanunları ve toplumsal inkılapları kendi muhitinin sorunlarına göre şekillendirdiğini, köylü, amele ve yoksul sınıfların sorunlarının göz ardı edildiğini ifade eder (Muallim Melahat Nuri, 1921, s. 110-111).

Aydınlık'ta bu iki kategoriye ayrılmış kadın imgesi, aslında sınıf ayırımının sonucu olarak doğmuştur. Bu kategorileşmeye Leman Sadreddin de katılır ve öncelikle kadının toplumdaki tarifini şu şekilde yapmıştır (1923a, s. 394):

“Birçok asırlardan beri kadın, hakkı tanınmayan bir esir hayatı geçirmiştir. Taa en eski devirlerden beri kadınları, kendi zevklerinin şahsiyetsiz ve mutî bir aleti olarak kullanan erkekler, ve kendi eserleri olan cemiyet, onları bütün bu esaret hayatına boyun eğerek tahammül edebilmeleri için, bütün ilmî ve içtimâî cereyanlardan uzakta bulundurmışlardır, onların bütün haklarını inkar etmişler, tam manasıyla dûn bir vaziyette; silahsız, mukavemetsiz bir halde bırakmışlardır”

Leman Sadreddin de bu kadın tanımını, zengin kadın ve yoksul kadın olmak üzere ikiye ayırmıştır. Fakat ona göre bu iki sınıfa ait kadınların ne olursa olsun ortak özelliklerinin “ezilen” olması dikkat çekicidir. Sadece zengin kadınların, erkeklerin tahakküm ve zulümlerinden diğerlerine nazaran az çok kurtulmak için çare bulduklarına işaret eder. Çünkü bu kadınlar, zengindir ve hayatın yükünü taşımadıklarından dolayı hayat daha yaşanır şekildedir. Yoksul sınıfa mensup kadınlar içinse durum o kadar parlak değildir. Leman Sadreddin, bu kadınların, bir lokma ekmek için veya zengin kadınların hayatlarının cazibesine kapılarak gençliklerini, vücutlarını satmak suretiyle burjuva kadınlarının iğrendikleri kişiler haline geldiklerini belirtir (Leman Sadreddin, 1923a, s. 394).

Buradan hareketle anlaşılan o dur ki, öncelikle kadınların üzerinde erkek egemen bir baskının varlığı mevcuttur. Erkekler, kadınları kendi tahakkümleri altında tutarak onların sosyal ve ekonomik açıdan gelişip, bağımsızlıklarını kazanmalarını engellemektedir. Bu tüm kadınlar için geçerli olmakla birlikte kadınların kanıksadığı ve anormal görmediği bir durumdur. Öte yandan Aydınlık hareketi yazarlarına göre, toplumda kadınlar erkek egemen tahakkümün yanı sıra kendi içlerinde de bölünmüştür. Doğuştan zengin olan veya daha refah yaşayan kadınlar, erkekler tarafından ezilse de yaşamlarını idame ettirecekleri herhangi bir güçlkle karşı karşıya değildir. Onlar için hayatın biraz daha çekilebilir yanı mevcuttur. Oysa bu tabakalaşmanın en zor sınavını yoksul kadınlar vermektedir. Hem erkek tahakkümünün yarattığı sömürü hem de gelir dağılımdaki dengesizlikten doğan sermayedarların sömürsüyle başa çıkmaktadır. Bu yaşam yoksul kadına acı verdiğinden mütevellit acılarının dinmesini zengin olmaktan geçtiğine kanaat getirir, böylece kendi bedenini de ücret karşılığı satarak fuhuşa sürüklenmelerine sebebiyet vermektedir.

Leman Sadreddin’e göre, bu iki kategorinin olması ve yoksul kesimin yaşadıkları ıstırapların nedeni sınıf ayrımıdır. Fakat toplumun içinde kadınların devamlı ezilmesinin sorumluları olarak da bu haksızlığa rağmen insanlık vazifesini yapmayan münevver kadınları görmektedir ve akabinde şu sözleri söylemektedir (Leman Sadreddin, 1923a, s. 394):

“Dünyanın birçok yerlerinde yüksek ruhlu kadınlar ve kızlar, ezilen, ölen ve ıstırap çeken hemşirelerinin hürriyet ve saadetleri için hayatlarını feda ederek çalıştılar ve çalışıyorlar. Fakat Türkiye’nin bu Louise Michelleri, Rosa Luxemburları, Clara Zetkinleri, Kollontayları nerede?”

Leman Sadreddin, bu kategorileşmenin ve kadınların sınıf ayrımı içerisinde ezilmesinin sebebini Marksist kadınlarına bakarak Türk münevver kadınlarında görür. Tıpkı onlar gibi, Türk kadınlarının da birleşerek, teşkilatlanmak ve mücadele etmek için harekete geçmesi gerektiğinin altını çizer. Bu hareketin adı da ona göre, sosyalizmdir. Ancak sosyalizmle kadınların acılarının son bulacağını, hürriyet ve mutluluğa erişebileceklerini ifade etmiştir (Leman Sadreddin, 1923a, s. 395). Devrimlerin veya toplumların büyük ilerleyişlerinin kadınsız olamayacağına kanaat getiren Leman Sadreddin’e göre bunun en büyük örneği Rus Devrimi’dir. “İnkılap Kadınları” başlıklı yazısında, Bolşevik kadınların, devrim için siyasi ve askeri sahalardaki yararlarından bahseder (Leman Sadreddin, 1923b, s. 507-508).

Kadınların, içinde yaşadığı şartların değişimine defaatle vurgu yapan Leman Sadreddin, Türk kadınlarının yaşam standartlarının değişimini de devrimle gelen sosyalizmde bulmaktadır. Bu sebeple Rus Devrimi’nde başat rol oynayan sosyalist Rus kadınlarını örnek alınması gerekliliği üzerinde durur. Sosyalizm onun için, hem erkek egemen yapıyı kıracaktır hem de gelir dağılımında eşitlik sağlayacaktır.

3.3. Rusya’daki Müslüman Kadınların Durumu Üzerine

Sosyalist bir hareket olan Aydınlık’ın Sovyetlerle kurduğu sıcak ilişkilerin doğal sonucu olarak Lenin’den de etkilendiği bilinmektedir. Bu sebeple Rusya’nın devrim sırasında ve sonrasında kadınlarla ilgili durum, Aydınlık dergisi için dikkate değer bulunarak yakından takip edilmiş ve sayfalarında yer vermiştir.

Rusya’daki Müslüman kadınların ekonomik ve sosyal durumları hakkında bir yazı yazan Fevziye, öncelikle bu kadınları şu şekilde gruplara ayırmıştır (1924a, s. 603):

- a. Türkistan, Buhara, Hive, Şimali, Kafkasya bölgesi
- b. Azerbaycan’ın merkezi sanayi şehirlerini kapsayan bölge
- c. Kırgız Sahraları bölgesi
- d. Kırım Tatarlarının bölgesi
- e. Volga Boyu Tatar ve Başkırlar bölgesi

Fevziye’nin sınıflandırmasına göre, a grubunun kadınlarının, eski Müslüman feodalizmini derinden yaşadığını ve ekonomik devrim devresi geçiremediği için bu grubun yaşadığı bölgede dini dogmanın sürdüğünü belirtir. Bu bölgede, ilk yeniliğin 1917 Ekim devriminden sonra yaşandığını kaydeder ve bu yeniliğin dini dogmalar altında yaşayan kadınlara birden bire tesir edemediğinden bahseder. Bu sebeple bu bölgedeki kadınların, harekâtını ancak başlangıç seviyesinde olduğunu aktarır (Fevziye, 1924a, s. 603-604).

İkinci grubu teşkil eden Azerbaycan sahasının, daha Ekim devrimi yaşanmadan önce 19. Yüzyılın sonlarına doğru sanayi geliştiğinden mütevellit sınıflar arası ayrım da gelişmiştir. Bakü’nün proletaryası Kafkas inkılabında önemli rol oynamasına rağmen Azerbaycan kadınları üzerinde etkisi geç oluşmuştur. Bu grubu oluşturan kadınlarda farkındalık oluşmasında 1917 Ekim devrimi oldukça önem taşımaktadır. Çünkü devrim, Azerbaycan’da işçi ve kendi emeğiyle geçinen kadınlar arasında yer edinmiştir. Fevziye’ye göre buradaki kadın hareketini orijinal kılan durumlardan bir tanesi de kadınların erkeklerle birlikte hareket etmesidir. Bu sebeple Rusya’da yaşayan Müslüman kadınların durumunu parlak gören

Fevziye, Şuralar İdaresi'nin de kadınlara vaat ettiği toplumsal, ekonomik ve siyasal sahalardaki haklarını verdiğini belirtir. Bu yazıda Türkiye topraklarındaki kadınların durumuyla bir kıyaslamaya giden Fevziye, bu bölgedeki kadınların, tıpkı Türkiye'deki gibi devrimden önce kadınların hoca ve mollalardan korktuğunu ve özgür olamadıklarını belirtir. Ona göre, şayet kadının kurtuluşu amaçlanıyorsa örnek olarak Şuralar Rusya'sına bakılması gerekmektedir (Fevziye, 1924a, s. 604).

Fevziye, c grubunu teşkil eden Kırgız sahraları için ise, tamamen feodalizm hayatına geçmemelerinden dolayı dinin etkisinin yüksek olmadığından ve kendi patriarkal kalıntıların örf ve adet olarak devam ettiğinden bahseder. Yine de bu bölgedeki örf ve adetlerin kadınları, sosyal sınırlamalarla daraltmadığını belirtir ve ilk iki gruba nazaran daha serbest yaşadıklarını aktarır. Buradan hareketle ekonomik faaliyetlerde (daha çok evcil hayvanlara bakmak) çoğunlukla Kırgız kadınları tarafından görüldüğü için erkeklerin daha çok asalak gibi yaşadığını ifade eder. Ona göre, Kırgız kadının bu aktifliğinden dolayı diğer gruplardaki kadınlar kadar kadın hareketine ihtiyaç duymamaktadır (Fevziye, 1924b, s. 637).

Kırım Tatar bölgesinden oluşan d grubu ise, küçük ticaret burjuvazisinin olduğu yerdir. Fevziye'ye göre bu bölgenin, küçük burjuvazi kadınları devrimden evvel kadın hareketiyle okumalar yapsa da herhangi bir siyasi harekete katılacak dereceye gelmemiştir. Ekim devriminin Kırım toplumu üzerinde bir gelişme doğursa da Kırım proletaryasının neredeyse yok denecek kadar az olması, bu gelişmenin bir tam bilinç veya uyanış olarak tecelli edememesinden dolayı kadın hareketi de güçlenememiştir. Fevziye, Kırım kadınlarının, birinci grup kadar atıl olmadığını, nispeten daha canlı olduğunu sosyal ve siyasi faaliyete yavaş yavaş karışmaya başladığını da ekler. Özellikle Umumi Şuralar Kongresi'ne katılan Kırım kadınları olduğunu kaydeder (Fevziye, 1924b, s. 637-638).

Son grup olan e grubu ise, Rusya ile Şark arasındaki ticaretin ortasında kalmasından dolayı aracılık eden bir konuma sahiptir. Fevziye'ye göre, bu grubun coğrafi konumundan dolayı 19. Yüzyılın ortalarından itibaren büyük ticaret sermayedarına ve sosyal sahada yenilik hareketinin habercilerine sahiptir. Buradan hareketle 1905 yılında edebiyat, ilim, ticaret ve ekonomi alanlarında büyük atılımlar gerçekleşmiş ve önemli şahsiyetler yetişmiştir. Toplumdaki bu hareketin etkisi kadınları da sardığından mütevellit Rusya Müslümanlarının sosyal hayatına katılan pek çok Tatar kadın mevcuttur. Ona göre, bu grubun kadınları arasında sosyalizm, Bakü proletaryasına nispeten daha geç başlasa da Tatar halkının kurtuluşunu sosyalizmde görenlerin sayısı az değildir. Bilhassa bu grupta yer alan bölgelerin sosyalistleşmesinden sonra Tatar komünist kadınlarının, kendi bölgelerinde ve diğer bölgelerde sosyalizm adına çalıştıklarını ifade eder (Fevziye, 1924b, s. 638).

Fevziye'nin Rusya Müslüman kadınlarını incelerken, aynı zamanda Lenin ve kadınlar arasındaki bağlantıya da göz atmıştır. Ona göre Lenin, sosyalizme doğru çizdiği yolda giderken en büyük dayanak noktası olan proletaryanın devrimi gerçekleştirebilmesi için müttefiklere ihtiyaç duyulduğunu fark etmiş ve müttefiklerin de en önemlisi kadınlarıdır. Lenin, kadınları, hizmetkâr olarak işçi sınıfına yardımlaşmaya davet etmemiştir. Onun kurgusu işçi ve köylü kadınların tam katılımıyla sosyalist toplumu kurma idealidir. Bu yüzden burjuva kadınlarını değil, fakir, köylü ve kendi emeğiyle geçinen kadınları davet etmiştir. Lenin'in en çok önem verdiği şeyin işçi ailesinin geçiminin değişmesi olduğunu belirten Fevziye'ye göre kadının ev hayatını hapis olan, açlıklar ve dadılık yapan, sosyal ve siyasi hizmetlere katılımını engelleyen yapı değişmedikçe kadının kurtulması ve sosyalist toplumun kurulması mümkün değildir. Lenin'in bunu gördüğünü ve devrimde kadını başat role sevk ettiğini kaydeder (Fevziye, 1924c, s. 685-686).

Buradan hareketle Fevziye, aslında Lenin'in sosyalizmi kurmasına giden yolda kadınlara verdiği destek ve değer üzerinden Rusya Müslüman kadınlarının durumunu ilişkilendirir. Sosyalist devrimle birlikte kadın hareketinin de başladığını ve böylece kadın kurtuluşunun da gerçekleştiğini düşünür. Lenin'in görüşlerini ilkeselleştiren Aydınlık, Rusya

Müslüman kadınlarını inceleyerek sayfalarında aktarmıştır. Öte yandan Rusya’daki kadınları, Türkiye ile küçük bir kıyaslamaya da gider ve kadınların kurtuluşunun aslında sosyalizmden geçtiğine dair bir ispat çabası içerisine girer. Kadın konusunda *Aydınlık* dergisi, sıklıkla Rusya’daki kadınların devrimde sundukları katkıları işlemiştir.

Sonuç

Aydınlık dergisinin kadın üzerine görüşlerinde kadının konumu ve toplumsal sınıflandırılmasında nasıl kategorize ettiklerinin yanı sıra kadın imgesine bakış açılarını inşa etmede ve anlamlandırmada etkilendikleri Marksist yaklaşımların ne tür katkılarının olduğu ve ayrıştırdıkları noktaların olup olmadığını inceleyen bu çalışmada belirli parametreler ışığında sonuca varılmıştır. Öncelikle Marksist kuram burada oldukça önemlidir. Marksist kuramın özel mülkiyetin ortaya çıkışıyla kadınların özel alana hapsolarak erkeğin tahakkümü altına girdiğine dair savı *Aydınlık* dergisinin en temel tematiklerinden birisidir. Özel mülkiyet kadın üzerinde hem erkekler hem de sermaye tarafından olmak üzere çifte sömürüye sebebiyet vermiştir.

Aydınlık dergisinde kadın işçilerin, erkek işçilerden az ücret alması, erkeğin üretim araçlarını elinde bulundurması sonucunda kadının kendisini geliştirmesine izin vermemesi, kadının burjuva devletlerde, erkekten aşağıda konumlanması ve bu konumlanıştan doğan ücret eşitsizliğinden dolayı hayatlarını devam ettirebilmek için kadının bedenini satarak fuhuşa sürüklenmesi derginin en belirgin tematiklerinden olup, bu sefaletin nedeni olarak da kapitalist toplum gösterilmiştir. Kadınların kendi arasında da sınıf ayrımından bahseden *Aydınlık*, yoksul kadınların, burjuva kadınlara nazaran daha fazla sömürüldüğünü de ortaya koyar. Tüm bu temalarda Marksist literatürün izlerini takip etmekle birlikte kadınların bu hayattan kurtuluşlarının ışığı olarak da sosyalist toplum gösterilmesi gözlemlenmiştir. Dahası bu fikir doğrultusunda dergide, Lenin’e yönelik övgülerden ve Rusya’daki kadınlara verilen haklardan, onların devrimde oynadıkları rollerden bahsedilir. Çünkü Türkiye’de de Rusya’daki gibi bir devrimin gerçekleşmesi için kadınların, sosyalist harekete dâhil edilmesi gerekmektedir.

Aydınlık dergisinin, Marx, Engels ve Lenin’den ayrıldıkları bir nokta olmasa da Spartakist harekette ayrıldıkları bir nokta mevcuttur. Spartakist hareket, kadın liberal hareketlerin peşinde olduğu “yasal eşitlik” taleplerine karşı çıkmamakla birlikte hatta kendi içinde değerlendirdiğinde onu bir uyanış, kadınları kurtuluşa götüren bir destek mekanizması olarak görür. Marx, Engels ve Lenin üçlüsü ise feminizm hareketlerini liberalizmin bir uzantısı ve burjuvanın konumunu devam ettirme niteliğinde oluşundan dolayı lanetler. *Aydınlık* dergisi bu makas ayrımında Marx, Engels ve Lenin üçlüsünü takip ederek Spartakist hareketle kuramsal bir ayrışma yaşar. Bu hususta Türkiye’deki feminist hareketlerini faydasız bulmaktadır. Çünkü kadınların sadece kendi haklarını aradıkları kadın hareketlerinin sonuçsuz kalacağını düşünür ve özel mülkiyetçi toplum sosyalist topluma geçerse kadın sorunu da ortadan kalkar tematiği üzerinden hareket eder.

Kaynakça

- Aydınlık* (1923). Sovyet Rusya’ında kadının himayesi. *Aydınlık*, (19) 512.
- Bozaslan, E. Ç. (2020). Siyasetle alâkalı mı? siyasetle alâkasız mı?: kadınlar halk fırkası’ndan günümüze kadın-siyaset ilişkisi. *Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 49-66.
- Brown, H. A. (2016). *Marx’ta toplumsal cinsiyet ve aile*. Dipnot.
- Çaha, H. (2017). Bolşevik devrimi ve Orta Asyalı Müslüman kadın: 1917-1950. *Liberal Düşünce Dergisi*, 22 (88), 5-29.
- Çakır, S. (2018). Feminizm: ataerkil iktidarın eleştirisi. (B. Örs, Ed.). *19. yüzyıldan 20. yüzyıla modern siyasal ideolojiler*. 415-475. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Çoban, F. (2017). Toplumsal cinsiyet kuramına giden yolda yaşamı ve fikri katkılarıyla clara zetkin. *YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, X(1), 98-127.
- Darendelioğlu, İ. (1976). *Türkiye’de Komünist hareketleri*. Tokar Yayınları.
- Engels, F. (2003). *Ailenin, Özel mülkiyetin ve devletin kökeni*. Eriş Yayınları.
- Fevziye (1924a). Rusya’daki müslüman kadınlarının içtimaî vaziyetlerine icmalî bir nazar-1. *Aydınlık*, (23) 603-605.
- Fevziye (1923b). Rusya’daki Müslüman kadınlarının içtimaî vaziyetlerine bir nazar-2. *Aydınlık*, (24), 637-638.
- Fevziye (1923c). Lenin ve kadınlık. *Aydınlık*, (26) 685-686.
- Güneş, F. (2015). Toplumsal yeniden üretim ve karşılığı ödenmeyen kadın emeği. *Türk Tabipler Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 2-9.
- Gürel, B., Nacar, C. (2018). Şefik Hüsnü (Değmer). (M. Gültekingil, Ed.). *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, (8), 118-133.
- Kaçar, A. (2020). *Kadınlar halk fırkasından Türk kadınlar birliğine kadın hareketi ve basına yansımaları (1923-1935)*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Bursa Uludağ Üniversitesi.
- Koyuncu-Lorasdağı, B (2020). Yasal eşitlik siyasal hak talepleri ekseninde Türkiye’de liberal feminizmin serencamı. (F. Saygılıgil ve N. Berber, Ed.). *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce* (10), 386-404
- Kruspskaya, N. (1996). Clara Zetkin’in anısına. (N. Kruspskaya ve W. Pieck, Ed.). *Kadın Sorunu Üzerine Seçme Yazılar*. 187-195. İnter Yayınları.
- Leman Sadreddin (1923a). Kadının hakkı. *Aydınlık*, (15), 394-395.
- Leman Sadreddin (1923b). İnkılâb kadınları. *Aydınlık*, (19), 507-508.
- Lenin, V. İ. (1975). *Toplumda kadının rolü üzerine* (M. Güneş, Çev.). Ürün Yayınları.
- Lenin, V. İ. (2018). *Sosyalizm ve din*. (A. Şentek Çev.). Bilim ve Sosyalizm Yayınları.
- Luxemburg, R. (2012). *Spartakistler ne istiyor?*. (R. Zarakolu, Çev.). Belge Yayınları.
- Marx, K. (2018). *1844 El yazmaları*. (M. Belge, Çev.). İletişim.
- Marx, K., Engels, F. (2020). *Komünist manifesto*. (T. Bora, Çev.). İletişim.
- Muallime Melahat Nuri (1921). Kadınlarımız. *Aydınlık*, (4), 110-111.
- Müller, J. (2000). *Marksizm, kadın ve aile*. (Ö. Ünalın, Çev.). Bilim ve Sosyalizm Yayınları.
- Pieck, W. (1996). Clara Zetkin- yaşamı ve mücadelesi. (N. Kruspskaya ve W. Pieck, Ed.). *Kadın sorunu üzerine seçme yazılar*. 196-235. İnter Yayınları.
- S. C. (1923). Kadınlar âleminde: kadınlar halk fırkası münasebetiyle. *Aydınlık*, (16), 428-429.
- Saadet (1923). Kadınlık için... *Aydınlık*, (15), 396-398.
- Sayılgan, A. (1976). *Türkiye’de sol hareketler*, Otağ.
- Smith, S. (2016): *Kadınlar ve sosyalizm* (E. B. Eratalay, Çev.), Yordam Kitap.
- Şefik Hüsnü (1921). İçtimaî inkılâb ve kadınlarımız, *Aydınlık*, (2), 35-40.
- Tevetoğlu, F. (1967). *Türkiye’de sosyalist ve komünist faaliyetler*, Ayyıldız Matbaası.
- Toprak, Z. (2016). *Aydınlık dergisi [1921-1925], Marksizm ve feminizm. Müteferrika*, (50), 3-50.
- Toprak, Z. (2018). Vladimir İlyiç Ulyanof (Lenin) ve Türkiye - Ekim Devrimi, Lenin ve *Aydınlık*’ta (1921-1925) Marksist Kadınlar. *Toplumsal Tarih Dergisi*, (289), 28-37.
- Tunçay, M. (2019). *Türkiye’de Sol Akımlar 1908-1925* (1). İletişim.
- V. (1924). İstanbul işçileri hakkında tetkikat- kadın rençberler. *Aydınlık*, (23), 615-616.
- Zetkin, C. (1996a). Günümüzde kadın işçiler sorunu ve kadın sorunu. (N. Kruspskaya ve W. Pieck, Ed.). *Kadın Sorunu Üzerine Seçme Yazılar*. İnter Yayınları, 9-47.
- Zetkin, C. (1996b). Komünist kadın hareketi. (N. Kruspskaya ve W. Pieck, Ed.). *Kadın Sorunu Üzerine Seçme Yazılar*. 119-130. İnter Yayınları.
- Zetkin, C. (1996c). Sosyalizm yalnızca proleter kadınla yenecektir!. (N. Kruspskaya ve W. Pieck, Ed.). *Kadın sorunu üzerine seçme yazılar*. 131-146. İnter Yayınları.

Zetkin, C. (1996d). Burjuva kadın hareketi. (N. Kruspskaya ve W. Pieck, Ed.). *Kadın Sorunu Üzerine Seçme Yazılar*. İnter Yayınları, 97-106.

Extended Summary

The Industrial Revolution affected the role of women oppressed and exploited by men and having a disadvantaged, unequal, and secondary status in the labor market. In a way, the change of property had an impact on the position of woman in the family institution and male-female relationships. In Marxist theory, the oppression of women has been linked to private property, which is the development of a society. Private property has also brought about inequality, which was previously unknown to societies, arising from the relations of production. Woman, who is the subject in the structure of communal society, inevitably developed to come under the domination of man with the confiscation of the means of production in new production relations. At present, in the new relations of production (private property), people are divided into two structures, the oppressor and the oppressed class. From here, women represented the oppressed class and men represented the oppressor class. Marxist theory, which suggested that this inequality would disappear with the establishment of socialist society, integrated the women's liberation movement into the idea of socialist revolution. In other words, Marxist theory considers that the women's movements, in which women seek only their rights, will be fruitless, and acts on the question of women as they come into contact with socialist society if private-property society passes into socialist society.

While Marx and Engels owned more powerful male means of production than woman, the woman was left with her home area. Thus, the man who could bring bread into the house became the owner of power and power. Women, on the other hand, are oppressed under the domination of men, and the woman who has to work in the public sphere is oppressed once by the capitalist. This gives birth to the double exploitation of women.

Since Lenin thought that where there is a bourgeois regime, men and women cannot achieve legal equality, and that the system of exploitation will continue, equality of women can only be established through socialism. Following the establishment of socialism, the woman of the bourgeois regime aims to break the structure that is being obstructed into the house and continues under the domination and exploitation of man. Lenin's most original ideas in this regard were to liberate the woman from her shackles, such as housework and marriage, and to encourage the woman to participate in public life and social production.

In the Spartacist movement, Rosa Luxemburg was not as inclined to the issues of women as Clara Zetkin. In this regard, Zetkin both offers more advanced ideas and is at the forefront. Luxemburg does not treat proletarian women's organisation independently of the general proletarian liberation movement and is the general liberation movement it prioritizes. Because this movement will save society from capitalism. It treats the women's movement as a mechanism of awakening in a capitalist society and of support leading to liberation. Yet she does not underestimate the rights the women's movement has acquired and assigns them a value. Clara Zetkin aims at the salvation of all mankind, not the salvation of a single sex or a single class. It has linked these two liberation movements together, while evaluating the liberation of women below the salvation of humanity. He advocated the functionalization of women by active presence in the establishment and revolution of socialism, and thus ensured that women take action for their own liberation movement. For this reason, she organized women for the socialist movement and organized meetings and conferences. As a result, the Spartacist movement differs from its predecessors in that women find their salvation in socialism, as well as in that they do not oppose liberal women's movements.

The Journal of Aydınlık movement has made close contact with the Spartacist movement as well as following Marx, Engels, and Lenin trio as their representation of ideas besides being a socialist magazine, which aims to address intellectuals. In this study examined the contributions made by these Marxist approaches and explored whether there are differences of opinion in establishing and interpreting The Journal of Aydınlık Movement's perspective on the female image. In this regard, the perspective of The Journal of Aydınlık on the image of woman, the position of woman, and the classification of woman in society were categorized and examined through the mentioned Marxist theorists. No other study has been found in the literature examining the female image of the Luminous magazine movement through Marxist theorists to whom they are influenced.

In this study, it is observed that The Journal of Aydınlık has influenced “woman” his views on international Marxist literature. In particular, their admiration for Soviet Russia and Lenin verse is present, and this has often been moved to the pages of the journal.

